

ՕՐԱԳԻՐ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՏՆՏԵՍԸ ԵՒ ԲՆԸԿԸՆ

ԳԻՏԵԼԵԱՑ

ԺԱ. ՏԱՐԻ ԹԻԻ 4.

1853

ՓԵՏՐՈՒԱՐԻ 13.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ 1

ԳԼՈՒԽ Թ.

Աշխարհագրութիւն միջին դարու. — Արարացիք 1

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ գիտութիւն յառաջագիմութեանը վրայօք զանազան հատուածներ երբեմն երբեմն այս օրու գրիս մէջ տպագրելով, խօսեր էինք Մտուածաշնչին մէջի այս ուսմանս վերաբերեալ գտնուած տեղեկութիւններէն՝ մինչև Պտղոմէոսի մեզի ձգած ծանօթութիւնները, որոնք բոլոր հին աշխարհագրութեան մասն էին։ Ինկէ վերջը կը մնար նաև տեսութիւն մը տալ

Հնդկաց ծանօթութեանցը վրայ, որոնք գրեթէ բոլորովին առասպելախառն ըլլալով, աւելորդ բան մը կը սեպենք հոս տեղս յիշատակելը, ու կ'անցնինք Սիջին դարու աշխարհագրութեան, որուն մէջ կը սկսին այս ուսմանց ամենէն հետաքրքրական մասը, այն է գլխաւոր ու մասնական ճամբորդութիւնները, որոնք դուռ բացին այս մեր դարերուս մէջ եղած այս ուսմանս յառաջագիմութեանը։

Պտղոմէոսի դարը հին աշխարհա-

դրութեան ամէն հնագոյն դարերէն աւելի ընդարձակ ու ստուգագոյն տեղեկութեանց ատենն էր : Վիչ մը վերջը հռովմէական կայսրութեան փոփոխութիւնները և հիւսիսային ազգաց դէպ 'ի հարաւային կողմերը արշաւելը Ալլոպայի աշխարհագրութեան նոր ու մեծ ցնցում մը տուաւ :

Հռովմայեցւոց կայսրութեան Ժամանակ խել մը ուղեգրութիւններ՝ կային որոնք թէ պէտ հետաքրքրական բաներ էին , բայց ընդհանրապէս խօսելով խիստ քիչ բան կրնանք անոնցմէ քաղել : Հռովմայեցւոց մէջ երկու տեսակ ուղեգրութիւն կը գործածուէր , մէկը նկարած , հիմակուան աշխարհացոյցներուն նման , մէկն ալ պարզ ստորագրութեամբ : Ստորագրական ուղեգրութիւններուն մէջ միայն գլխաւոր քաղքներուն անունները ու իւրարմէ ունեցած հեռաւորութիւնները նշանած էին . իսկ նկարեալ ուղեգրութիւններուն մէջ , որոնք աւելի կատարեալ կը սեպուին , քաշուած էին ամէն գլխաւոր ճամբաները , ու նաև իւրաքանչիւր գաւառաց անունը , ընդարձակութիւնը , բնակչաց թիւը , լեռները , գետերը ու սահմանակից ծովերը նշանակուած էին : Բայց այսչափ ալ մանրամասն տեղեկութեանց մէջ մէկ ուսումնական ոճ մը չկար , չափերը ու հեռաւորութիւնները լայնութեան աստիճաններով միայն նշանակուած էին , որով ոչ երբէք ճիշտ տեղեկութիւն մը կրնային տալ , աս բանիս Պլինիոսն ալ շատ գանգատ կ'ընէր : Բաջին տեսակ ուղեգրութիւններուն մէջ յիշատակաց արժանին Բնտոնինոս անունով մէկունն է , որուն ինչ դարու մէջ ըլլալը ստոյգ չգիտցուիր :

Երկրորդ տեսակ ուղեգրութիւններուն մէջ երևելի է Սենայի կայսերական գրատանը՝ որն որ Պելտինկերեան՝ տախտակ կ'ըսուի : Սմանք չորրորդ դարուն վերջերը շինուած է կ'ըսեն ասիկայ , իսկ ոմանք մինչև Սելեուս կայսեր

Ժամանակը կը հանեն՝ որ է ըսել Վերիտոսէ 230 տարի վերջը : Սանազան Ժամանակ օրինակուած ըլլալով ու ըստ դարուն փոփոխած ու ընդարձակած , շատ դժուար է ստուգելը թէ որ դարու աշխարհագրութեան վրայ կը խօսի : Հիմակուան օրինակը Ժ. Դարու կրօնաւորի մը գործ կը կարծուի . և նախ Կոնրատոս Պելտինկեր Բնտոնային ճոխ ծանօթութեամբ մը տպած ըլլալով Պելտինկերեան ըսուեցաւ : Բայ տախտակս 22 ոտք երկայն ու մէկ ոտք մը միայն բարձրութիւն ունի . սկիզբը պակաս է՝ անոր համար Փորթուկալ , Սպանիա , և Բիթիկէի արեւմտեան կողմը չկայ . երկրագնացոյս արեւմտեան կողմըն ալ , միայն Բնգլիոյ հարաւային արեւելեան մէկ մասը մնացած է . ընդհակառակն Բիթիոյ և արեւելքի մէջ հռովմայեցւոց ծանօթ եղած բոլոր գաւառներուն վրայ տեղեկութիւն կը գրտնուի : Վանգեսի բերանները և Սելլան կղզին , որն որ հինները արեւմուտքէն արեւելք երկնցած կը կարծէին՝ ճիշտ գրծուած են , հանդերձ դէպ 'ի հնդկաստանին ներսերը գացող ճամբաներովը : Բայ տախտակիս գլխաւոր պակսութիւնն է՝ որ քաղաքները ու գաւառները ու իրենց սահմանները և մեծութիւններն աշխարհագրական դրիցը համեմատ նշանակուած չեն . հապա առանց մէկ դիտողութեան մը արեւելքէն դէպ 'ի արեւմուտք ետեւէ ետեւ գրուած են առանց անոնց երկայնութեան ու լայնութեան չափերը ճշտելու : Տախտակին վրայ զանազան գաւառներէն զատ՝ նշանակուած են նաև լեռները , գետերը , լճերը , ծովեզերեայ ամրանքը գաւառներուն և մէջի գլխաւոր ազգաց անունները :

Հռովմայեցւոց կայսրութեան վերջի դարերը որչափ զեղխութիւնը շատցաւ՝ այնչափ ալ վաճառականութիւն երթալով ծաղկեցաւ , մանաւանդ հնդկաստանի հետ , ուսկից կը բերէին ամէն տեսակ վաճառքներ : Բայ ըսածներնուս վկայ է Վոզմաս անունով եգիպտացի կրօնաւորի մը գրուածները՝ որն որ Տեղագրութիւն աշխարհին Վերիտո-

1 Իտ . Itinerario.

2 Լատ . Tabula Peutingeriana.

նէից կ'ըսուի, և Վրիստոսի եօթներորդ
դարուն սկիզբները գրուած է : Կողմաս
իր այս գրքին պատճառաւ ծովագնաց
'ի Ֆիդիա' ըսուեցաւ, թէպէտ և ու
մանք շատ կը տարակուսին իրեն գէպ 'ի
Հնդկաստան ճամբորդութեանը վրայ :

Կողմայի այս գիրքս գրելու գլխաւոր
վախճանն էր՝ աշխարհքս կ'ըր է ըսողնե
րուն դրութիւնը մերժել : Ինքը երկիրս
երկայնաձև դաշտ մըն է կ'ըսէր, չորս
կողմը անծանօթ բարձրութեամբ պա
րսպով մը պատած որուն վրայ հեծած
է, կ'ըսէր, երկնից հաստատութիւնը ու
մեր աչքին տեսնուած կապուտակ կի
սագունտը . գիշերուան ու ցորեկուան
պատճառն ալ հիւսիսային կողմի մէկ
լեռն է կ'ըսէր՝ որուն ետեւը ամէն երի
կուն արեւը կը պահուրտի : Եւրիշ ամէն
դրութիւններ հաստատողաց պէս՝ Կող
ման ալ շատ պատճառներ առաջ կը բե
րէր ցուցնելու համար որ իր այս դրու
թիւնը միայն կրնայ համաձայնիլ Սուրբ
գրոց և յունաց հին բանաստեղծից ը
սածներուն հետ : Կողմայի տուած տե
ղեկութիւններէն կ'իմանանք՝ որ հռով
մայեցիք իրենց վաճառականութիւնը
մինչև Սալապարի ափունքը տարածած
էին, Սէլլան կղզոյն Հնդկաց բառովը
Սիէլատիպա կամ կղզի Սիէլա կը կոչէ,
և Պարսկաստան Հնդկաստանէն Լն
դոս կամ Փիսոն գետով բաժնուած է
կ'ըսէ : Հնդկաստանի մէջ երկու ցեղ
կը համրէ, որոնց մէջ հիւսիսային կող
մի ժողովուրդը աւելի խարտեաշ էին
քան զհարաւայինները, և այս թը
խագոյն ժողովուրդը սովորական ա
նուամբ Լթովպացի անուանելու տեղ
Սեննի կ'անուանէ, որուն ստոյգ մեկ
նութիւն մը չորուիր : Վէպ'ի արեւելք
Կողմայի յիշած վերջին աշխարհքը 'Չի
նացն' է որուն Սէլլանէն հեռաւորու
թիւնը կը սեպէ Լգիպտոսէն մինչև
Սէլլան եղած հեռաւորութեան չափ :

Յունաց և հռովմայեցւոց Հնդկաս
տանի հետ վաճառականութիւնը շատ
երկայն չքէն . եօթներորդ դարուն

մէջ Լրաբացիք մեծնալով ու արեւելքի
մէջ մեծամեծ աշխարհքներու տիրե
լով՝ արեւմտեայց արեւելքի հետ ունե
ցած հաղորդութիւնին կտրեցին : Լրա
բացիք ուրիշ ուսմանց հետ աշխարհա
գրութիւնն ալ շատ ծաղկեցուցին . ի
րենց տէրութիւնը ատեն մը Սպա
նիայէն մինչև Հնդկաստան և Բփրիկէի
ներսերէն ալ մինչև Կասպից ծովը տա
րածուած էր, ու իրենք այս ընդարձակ
աշխարհքներուն մէջ ցրուած, տարուէ
տարի դէպ'ի Սեքքէ ուխտի երթալով՝
առիթ մը ունէին ճամբորդութե ու վա
ճառականութե, և այս ճամբորդութիւ
նները աւելի ցամաքով կ'ընէին քան թէ
ծովով . բայց իրենց ծովային վաճառա
կանութիւնն ոչինչ բան էր, ու միայն
ծովեզերքի մօտէն ճամբորդութիւն կ'ը
նէին, իսկ ընդհանրական ցամաքային
վաճառականութեամբ շատ ծաղկեցան
ու հարստացան, մեծամեծ կարաւան
ներ Պերպէրշտանէն ու Լգիպտոսէն
ու Սահարա անապատէն անցնելով՝ Բ
փրիկէի ներսերը կ'երթային փղոսկր,
ոսկիի փոշի և գերիներ գնելու : Եւրիշ
այլ և այլ կարաւաններ ալ թաթար
ստանէն մինչև Բթտերիոսն, հարաւային
կողմէն ալ մինչև Հնդկաստան կ'եր
թային առուտուր ընելու :

Սասունտի արաբացի պատմիչը որ
947^ն Ոսիի Տարճանք և հանք աշխարհա
բանց ըսուած ընդհանուր պատմութիւն
մը գրեց, երկիրս մէկ թուչոյ մը կը
նմանցընէ, որուն Սեքքէ ու Սետինէ
գլուխն է կ'ըսէ, Պարսկաստան ու
Հնդկաստան աջ թւեր, Կովաց երկիրը
ձախը, Բփրիկէն ալ պոչը . այս երկրէս
առաջ ուրիշ երկիր մ'ալ կար, կ'ըսէ,
մեղի անծանօթ տեղ մը հաստատուած .
մեր բնակած երկրին մեծ մասը միշտ
ջրով ծածկած է, կ'ըսէ, որն որ ատեն
ատեն իրեն դիրքը կը փոխէ ու ցամա
քը ծով ու ծովը ցամաք կ'ըլլայ :

Լրաբացւոց մէջ ամենէն երեւելին
Լտրուզի կամ Լտրուզի աշխարհա
գիրն է, որն որ իր գործը 1153 Սիկիլիոյ
Սուաճէր Ե . թագաւորին աղբօնիքը
գրեց և անուանեց . Պանդիսութիւն

հետաքննին առն, որ 'ի խոյզ շրջի հրաշալեաց աշխարհի : Բայց գիրքս լատիներէն թարգմանած է, բայց անկատար և կ'ըսուի Աշխարհագրութիւն 'ի Կոստանտնուպոլսի : Լատուզի այս գրքի մէջ իրենց ծանօթ եղած բոլոր աշխարհներուն վրայ ընդարձակ տեղեկութիւններ կուտայ . և բոլոր մատենագրութեան ոճը իրեն յատուկ ոճ մ'է հիմակուան գործածուած սովորական կերպէն տարբեր : Ինքը բոլոր աշխարհս եօթը կլիմայ կը բաժնէ հասարակածէն սկսեալ դէպ 'ի հիւսիս, մինչև ուր որ սաստիկ ցրտութեանը պատճառաւ հին ատենը անբնակ կը կարծուէր : Իւրաքանչիւր կլիմաներն ալ Բփրիկէի արեւմտեան կողմերէն սկսեալ մինչև Բսիոյ արեւելեան կողմերը ուղղահայեաց գծերով տասներմէկ հաւասար մաս կը բաժնէ : Բոլոր երկիրս ալ հիմակուան աշխարհացոյց տախտակաց երկայնութեան ու լայնութեան բաժանմանցը պէս հաւասար քառակուսիներ բաժնուած, և բոլորը մէկ տեղ եօթանասունըեօթը հատի կը հասցնէ :

Լատուզի իր վարդապետութիւնը կը սկսի իր դրութեանը առաջին կլիմային առաջին մասէն՝ որ էր միջին Բփրիկէի արեւմտեան կողմերը . ու կարգաւ դէպ 'ի արեւելք մինչև Չինաց ծովը կ'երթայ : Արդունայ վերջը ու երկրորդ կլիմային առաջին մասէն սկսելով կ'երթայ մինչև եօթներորդ կլիմային մետասաներորդ կտորը՝ որ էր Բսիոյ հիւսիսային արեւելեան կողմի վերջին ծայրերը : Տիեզերագրութեան ընդհանուր տեղեկութեց մէջ, Լատուզի երկիրս քնտաձև կը համարի և մակերևութին հաւասարութիւնը լեռները և ձորերը կ'այլալեն կ'ըսէ : Երևադարձին հարաւային կողմի բազմաթիւ ժողովրդոցը վրայ աւելի տեղեկութիւններ ունենալով՝ անկէ դէպ 'ի հասարակածը սաստիկ տաքութեան պատճառաւ անբնակելի և անպտղաբեր կը կարծէ . նոյնպէս հիւսիսային լայնութեան մինչև եօթանասունըչորրորդ աստիճանը բնակելի կը համարի, ու անկէ վեր սաս-

տիկ ցրտութեան համար մարդ ու անասուն չկրնար բնակիլ և բոյս չբուսնիր կ'ըսէ :

Երկրի շրջապատը 11,000 փարսախ ու բոլոր 360 աստիճան կը բաժնէ, և հասարակածէն անդին անցնիլը անկարելի համարելով իրեն ծանօթ եղած երկիրը երկրիս կէս կիսագունտն էր միայն, որուն կէսը ցամաք, կէսն ալ ծով . ջուրը երկրիս բոլորափքը շրջապատած է և ցամաքն ալ ջրով լեցուած ամանի մէջ տնկած հակաթի մը պէս ջրին երեսը կը լողայ կ'ըսէ : Եւ վուն մասնական բաժանմանցը մէջ, առանձին Ետլանտական Սկիանոսը կը յիշէ որն որ ծով խառնի կ'անուանէ : Բսիոյ հիւսիսային արեւելեան ծովն ալ ծով խառնի կ'անուանէին արաբացիք : Բայց երկու մեծ ծովերէս զատ Լատուզի կը յիշէ նաև Կարմիր ծովը, Պարսիցը, Կամասկոսի կամ Սիւլերկրական ծովը, Ենեակեցոց կամ Եգրիական ծովը, Պոնտոս կամ Սեւ ծովը ու Կասպից ծովը զորն որ Սրաց ծով կամ Տայլէմ կ'անուանէ :

Եւրաքացիք Չինաց հետ եւրոպացոց մէջ շատ առաջ սկսան վերաբերութիւն ունենալ : Բրիստոսի 704-715 կը յիշուին քանի մը արաբացի դեսպաններ որոնք իրենց թագաւորին կողմանէ ընծայներ տարին Չինաց թագաւորին : Չինաց երկիրը պտըտող արաբացի ճանապարհորդաց մէջ ամենէն երևելիներն են իններորդ դարուն մէջ Սահայ և Բպուսահիտ, որոնցմէ առջինը իր ճամբորդութեան պատմութիւնը 851^{ին} հրատարակեց :

Բայց երկու ճամբորդները շատ ազուր մարդիկ են կ'ըսեն Չիները, սեմազերով ու համեմատ մարմնով, կրօնքնին ու կրօնական ամէն վարդապետութիւններն ու արարողութիւնները հնդկաստանցիներէն առած են, կ'ըսէ Սահայ, ուսման մէջ ալ թէպէտ ամէն աստիճանի մարդիկ կարգաւ գրել գիտեն, բայց մասնաւոր ուսմունք մը չյիշելով ամենեւին որ իրենք առանձին ծաղկեցուցած ըլլան՝ ամէն բաներն ալ

Հնդկաստանցիներէն առած են , կ'ըսէ :
 Այս երկու ճամբորդներս հիմակուան
 քաղաքականութեամբ ծաղկեալ ազ-
 գայ բարեկարգութիւնները այն հին
 դարերուն մէջ շինաց վրայ պատմելն
 վերջը , մէկ անգամութեան արատ մ'ալ
 վրանին կը դնեն , որն որ շատ զարմանա-
 լի և թերևս անհաւատալի ալ երևնայ .
 կ'ըսեն թէ 'ի մահ դատապարտուած
 յանցաւորները սպաննելն վերջը՝ մներ-
 նին աղքատաց կը բաժնեն : Այս բանս
 շինաց տարեգիրներուն մէջ կը յիշուի
 կ'ըսեն հիմակուան շատ եւրոպացի ճա-
 նապարհորդք : շինաց այն ատենուան
 գլխաւոր ու բանուկ նաւահանգիստը
 Վանֆու քաղաքն էր որ Վէ-Վիանկ
 գետին բերանները կ'իյնար , բայց վեր-
 ջը նաւահանգիստը կամաց կամաց աւա-
 զով գոցուելով՝ իր առջի մեծութենէն
 ընկաւ բոլորովին :

Արաբացի հին ճանապարհորդք կը
 յիշեն նաև Անտաման կղզիները և Սու-
 մադրան՝ զորն որ Ատրուզի Սապորմա
 կ'անուանէ , և նոյն ճանապարհորդին
 Սալայ անունով յիշած կղզին Սալաբ-
 քա թերակղզին կը կարծուի : Այս յի-
 շուի նաև Ղափա կղզին ու իրեն ազնիւ
 քարերու հանքերը ու հրաբուխները ,
 որոնք շատ դարերէ վեր մարած մընա-
 լէն վերջը՝ անցած դարուն կէսին նու-
 րէն բռնկեցան : Հին արաբացի աշ-
 խարհագիրք Հնդկաստանի բազմաթիւ
 թագաւորութեանց մէջ ամենէն մեծը
 կը սեպեն Պալհարա կամ մեծ իշխանին
 թագաւորութիւնը՝ որն որ նաև գլուխ
 կը սեպուէր ուրիշ մանր թագաւորու-
 թեանց :

Ասիոյ հիւսիսային ազգաց վրայ ալ բա-
 ւական ընդարձակ ու ճշգրիտ տեղեկու-
 թիւններ կը գտնուին արաբացի աշխար-
 հագրաց մէջ , որոնցմէ առաջ եղածնե-
 րուն մէջ կամ վեր 'ի վերանց են և կամ
 առասպելներով խառն : Այուսասիա
 Սասպից ծովէն սկսեալ մինչև Ռուսա-
 ստանի հիւսիսային կողմերը բնակող
 ազգերը ու իրենց սովորութիւնները մանր
 կը ստորագրէ : Աւրոպայի հիւսիսային
 ազգաց մէջ կը յիշէ նաև Անգղիացիք ,

Տանիմարբացիք , Սլաւեան ազգերը ,
 որոնց հարստութիւնը և բազմաթիւ
 քաղաքները շատ գովեստով կը յիշէ :

Արաբացւոյ Սլաւեան ազգաց հետ
 առուտուր ընենին ամենեւին տարակոյս
 չվերցնէր , որուն մէկ մեծ նշան մը
 կրնայ սեպուիլ արաբացի դրամները՝ որ
 մինչև հիմա Ռուսաստանի մէջ Սու-
 կայի գետափանցը վրայ մինչև հիւսի-
 սային ճերմակ ծովը կը գտնուին , բայց
 ամենէն աւելի Վրուսիոյ , Ռումբրանիոյ
 և Պալզիկ ծովուն եզերքը կը գտնուին՝
 որոնք 1010էն առաջ կոխուած են , և
 Պաղտատի , Լրագի , Խորասանի խա-
 լիֆաներունը կը կարծուի :

Արաբացիք իրենց ընդարձակ կայս-
 րութեան ժամանակ Ափրիկէի հիւսի-
 սային կողմի մեծագոյն մասին ալ տիրե-
 րէին . արեւմտեան կողմէն տարածուած
 էր իրենց իշխանութիւնը մինչև Պոյա-
 տոր հրուանդանը : Ափրիկէի ներսերը
 բազմաթիւ ժողովուրդներ կը յիշուին .
 որոնց վրայ քիչ ծանօթութիւն ունենա-
 լով Արաբացիք՝ ու անհուն անապատնե-
 րուն պատճառաւ չէին համարձակած
 արշաւանքներ ընելու : Անտասաներորդ
 դարուն մէջ լիկեր գետին եզերքը զա-
 նազան թագաւորութեանց ճիւղեր կը
 յիշուին , որոնց մէջ ամենէն մեծն ու
 զօրաւորը Վանայի թագաւորութիւնն
 էր՝ լիկերայ արեւմտեան կողմերը , որուն
 զօրութեանը ու վայրենի բարուցը վրայ
 խիստ սաստիկ բաներ կը պատմեն ա-
 րաբացի ճանապարհորդք :

Արաբացւոյ մէջ յիշուած զանազան
 ծովային ճամբորդութեան պատմութեց
 մէջ շատ հետաքրքրական է Իպն-Ալ-
 Արտի և Ատրուզի աշխարհագրաց
 յիշածը : Իպն-Ալ-Արտին իր աշխար-
 հագրութեան մէջ Իզլպոնայի վրայ
 խօսելէն վերջը , կը պատմէ որ նոյն քա-
 ղաքէն ու թը հոգի նոր երկիր գտնելու
 մտքով , նաւ մը ամէն հարկաւոր բանե-
 րով պատրաստեցին և երգուննալով որ
 մինչև նոր երկիր մը չգտնան ետ չգառ-
 նան , ճամբայ ելան : Վրասաներկու
 օր անհուն ծովուն ընդարձակութեան
 մէջ տատանելէն վերջը հասան Վանան

կամ Վատանց կղզին, ուր տեղի ոչխար-
ներուն միսը այնպէս լեղի էր կ'ըսէ՝
որ ուտելը անկարելի էր. ան ատեն իրենց
ճամբորդութիւնը դէպ 'ի հարաւ շարու-
նակելով տասուերկու օրէն ետքը կղզի մը
գտան՝ որուն բնակիչքը երկայնահասակ
ու կարմրագոյն էին: Երեք օր կղզւոյն
դիմաց կենալէն վերջը՝ իրենց արաբացի
դեսպան մը եկաւ կղզւոյն թագաւորէն
ու իրենց գալուն պատճառը հարցուց.
անոնք մտքերնին բացատրելէն վերջը
պատասխան առին՝ որ այս կղզեցիք ալ
դէպ 'ի Ովկիանոս ճանապարհորդներ
ղրկեր էին, բայց քիչ մը առաջ երթալէն
վերջը սաստիկ խաւարի մը հանդիպե-
լով՝ հարկադրեւ ետ դարձեր էին: Խապու
նոցի ճամբորդները այս բաներս լսելով՝
յոյսերնին կտրեցին նոր երկիր գտնելէն
ու շուտ մը ետ դարձան: Եւս դիպուա-
ծիս յիշատակը պահելու համար, կ'ըսէ
Խա-Կը-Վարտին Խապոնայի մէկ ա-
րուարձանը Եւմակրուրիմ կամ Պան-
դո-Խո-Էրսուեցաւ: Եւս դիպուածս
1147ին հանդիպած է, և անկէ վերջը
քանի մը անգամ այսպիսի ճամբորդու-
թիւններ կը յիշուին. որոնց մէջ յիշ-
տակաց արժանի է երկու ճենովացի
նաւապետաց ճամբորդութիւնը՝ որոնք
1291ին ելան ճամբայ բայց ետ չդարձան,
և անկարելի ալ եղաւ անոնց ինչ ըլլալը
իմանայ:

Վանի մը աշխարհագիրքը և մանաւանդ Տէ Կինէլ այս պատմութեանս մէջ յիշուած Կարփր հարդէն Լ'մերահպօցինները կը կարծեն, բայց շատերն ալ՝ Լորմաններն են կ'ըսեն՝ զորոնք Լ'րաբացիք Կարփր կ'անուանէին։ Կղզւոյն մէջը արաբացի դեսպան գտնուելէն կը գուշակուի որ Լ'քրիկէի մօտ կղզի մը եղած պիտի ըլլայ, և թէ այս կղզին Վրանարեան կղզիներէն ասդին և կամ նոյն կղզիներէն մէկը ըլլայ։

ξ · φ · υ ·

ԺԱՄԲԱՆԱԿԱԿԻՑ ԴԷՊՔ

Մեռելապիս 1852 թվին :

ԼՆՑԵԱԼ տարւոյն վերջը դրինք քանի մը երկարակեաց մարդկանց տարիքը , ու ընկեք որ աշխարհքիս անհուն դաշտին մէջ՝ իբրեւ թէ մահուան ամենաժախ ու անվրիպելի մանգաղէն ազատած , տեսեր էին իրենցմէ շատ ետեւ բուսած ու աճած ծաղկները անոր սուր գերանդւոյն բերանն իյնալը , որոնցմէ շատերն ալ թերեւ հազիւ ծլեր էին , և թէ իրենց և թէ ուրիշներուն շատ գարուններու ծաղկներ ու ազուններու պտուղներ կը խոստանային . բայց սակայն մահուան հունձքը առաւ զանոնք խուրձ մը կապեց . իսկ իրենք հինցած ծառերու չորցած կոճերու պէս իրենց տեղը մնացին : Եւ որոնց վիճակը որչափ որ շատերու նախանձելի երեւայ , այնչափ ալ սովորական միջահասակ կեանքը քաղցր պիտի գայ , տեսնելով թէ որչափ մարդիկ ան իրենց սակաւօրեայ կենաց մէջն ալ իրենց մշտնջենաւոր և ժամանակաւոր անմահութիւնը թէ հոս և թէ հոն ապահովութեան են . և թէ երկար կեանքը խիստ քիչ մարդկանց տրուեր է , որ որչափ ալ երկարի՝ դարձեալ ետքը ետքը վերջ մը պիտի ունենայ , և մեռնելու օրէնքը ամենուն համար ալ հաւասարապէս սահմանուած է :

Սենք հիմա դնենք հոս ան անձինքը որ իրենց պատուովը կամ գիտութիւնը անուանի եղած էին, և անցեալ տարւոյն յէջ իրենց մահկանացու ասպարէզը լմնցուցին :

Թագաւորի և Թագաւորացւոնի . ի է-
փոլտ մեծ դուքս Պատենի . Սարիամ
Սոփիա Հէս—Բասելի որ էր Տա-
նիմարքայի Թագուհի այրի մնացած
Վրեղերիկոս Դէն . Սքսիմիլեանոս
դուքս ի Լեմէնպերկի Սուսաց կայսեր
փեսայն . Պաւղոս իշխան Սիւրեմէն-
պերկի՝ հիմակուան Թագաւորին եղբայ-
րը . Շուէտի Թագաւորին երկրորդ
որդին Սեփանտի դուքսը . Օմայի դք-